

Magyar diákok az 1620-as években kezdenek viszonylag nagyobb csoportokban feltűnni a holland és angol egyetemeken. A szükség parancsolta ezt. Főleg a harmincéves háború nyugat-németországi pusztítása, ami nem kimélte a kontinens ortodox kálvinizmusának centrumát, a heidelbergi egyetemet sem.

A korai polgári forradalmak országainak életével való rendszeres szellemi és személyes kapcsolataink vették így kezdetüket. (E kapcsolatoknak nem jelentéktelen szakirodalma van. Az alábbiakban is gyakran használt hollandiai diáknévsorok és résztanulmányok mellett pl. Csipkay Sándor: Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei. Bp. 1935., Berg Pál: Angol hatások XVII. századi irodalmunkban. Bp. 1946., az Angol filológiai tanulmányok c.sorozat 5 kötetének több cikke, vagy Forró Imre készülő munkája, a franekeri egyetemen tanult magyar diákokról, s Pongrácz József elfelejtett, uttörő dolgozata: Magyar diákok Angliában. Pápa, 1914.)

Ez a "peregrinációs átorientálódás" azonban nem jelentett mindjárt feltűnő változást. Szerves része volt Bethlen kulturpolitikájának (és külpolitikai törekvéseinek!), s a konzervatív református egyházi vezetők tudtával, beleegyezésével, támogatásával ment végbe. Jellemző, hogy husz évvel később a puritánus küzdelmek ortodox krónikása, Szilágyi Benjámín István hangsúlyozottan pozitív értelemben nyilatkozik azokról a magyar egyházi értelmiségiekről, akik Tolnai Dali Jánosék előtt utazgattak, vagy tanultak Angliában (SpFüz. 1857, 167.).

Lényegében róluk lesz szó e fejezetben. Azokról, akik a 20-as években jártak az aranykori Hollandiában, s a forradalom előtt álló Angliában. Olyan időszak volt ez, amikor már (vagy még) nem a forradalmi tömegmozgalmak, s a radikális eszmék jelentették az

uralkodó szint ez országok szellemi életében.

Talán nem túlzás ennek az első nemzedéknek a tagjait kétségtelenül embereknek tartani. Annak alapján, amit e fejezet egyik cikkében Csanaki Mátéről olvashatunk az alábbiakban: hogy ti. "szellemi tájékozottságával a haldokló arisztotelizmus és az ébredő racionalizmus határán áll" (281.lapon i.h.). Ehhez hasonlóan jellemző az a kettősség, amit pl. Kereszturi Pálnak Apáczai Csere híres konfliktusában játszott szerepe mutat. "Püspökös" felfogásu udvari pap lévén - a fejedelem előtti szóváltás során ő is kikelt a fiatal tanár ellen, bátor presbiteriánus hitvallása miatt. Ugyanakkor azonban fiaként szerette Apáczait ("ritka ebédje volt nála nélkül"), s valószínűleg ő tett a legtöbbet azért, hogy állása elvesztése után hamarosan méltó beosztást kapjon a kolozsvári iskola élén. (Vö. Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp. 1958. 445.)

De kivételek is akadnak. E fejezetben lesz szó Bánffihunyadi Jánosról is, a világjáró magyarok egyikéről, akinek sorsa, tevékenysége merőben eltér a kor megszokott magyar értelmiségi pályától. Az ő alakja eddig inkább orvostörténészeket és az alkimiai kuriózumok szorgalmas gyűjtőit érdekelte. Nagyonis indokolt azonban, hogy éppen a puritánizmus előzményei közt adjunk róla szóló életrajzi cikket. Hiszen világnézeti fölfogása jóval egyértelműbb volt - úgy látszik -, mint az első nemzedék többi tagjáé. A híres európai Hartlib-körhöz is lehetett köze (Makkai L.: A magyar puritánusok harca... Bp. 1952, 59.).

Bánffihunyadinak Medgyesivel folytatott levelezése mutatja: milyen jelentős összekötő szerepe lehetett volna a szigetországi ujitás forrásai és ifju magyar hivei közt az angol viszonyokat jól ismerő, idősebb nemzedéknek.